

PUSZTAY JÁNOS

Szép új (?) finnugor világ

A szépirodalom kortól, társadalmi berendezkedéstől és az adott nép és nyelve politikai státuszától függően különböző funkciókat tölt be. Mindezen tényezők egyszeresmind meghatározzák, legalábbis meghatározhatják az irodalom tartalmi és formai jellemzőit. A megállapítás talán leginkább a költészetre és kevésbé a prózára és a drámára érvényes.

Így van ez a finnugor nyelveket beszélő népek esetében is. A három önálló államisággal rendelkező finnugor nyelvű nép, az észtek, a finn és a magyar egyúttal több évszázados anyanyelvű szépirodalommal is büszkélkedhet. Az oroszországi finnugor és szamojéd (azaz uráli) nyelvű népek esetében ez nem mondható el. Amióta kialakult az orosz államiság, e népek nem rendelkeznek önállósággal, viszont – s főként az utóbbi mintegy két-három évszázadban – változó intenzitású oroszításnak voltak és vannak kitéve. Szépirodalmukról – bár a komik esetében az írásbeliség a XIV. század második feléig visszanyúló, Permi Szent István püspök halála után nem sokkal azonban megszakadó hagyományra tekinthet vissza – általánosságban megállapítható, hogy a XIX. század végén vette kezdetét, s csak a XX. század első harmadában indult fejlődésnek. Néhány oroszországi finnugor nyelvű nép esetében az azóta eltelt egy évszázad sem volt elegendő ahhoz, hogy lírájuk tematikus és formai gazdagságát tekintve megközelítse a három, hosszabb irodalomtörténeti múlttal rendelkező rokon nép irodalmának sokszínűségét. Lírájuk alapvetően a szülőföld, anyanyelv és szerelem hármasságára épül. Hozzájárult ehhez e népek évszázados fizikai elzártsága is, amely megakadályozta őket abban, hogy megismerkedjenek a világirodalomban zajló folyamatokkal. A világirodalomról legfeljebb orosz nyelvű közvetítéssel szerezhettek tudomást.

Az oroszországi uráli népek az észtek, a finn és a magyar irodalmat nem vagy csak nagy hiányokkal ismerik – ami magától értetődőnek tűnik. Az már kevésbé, hogy szerény ismerettel rendelkeznek a többi, nem egyszer a velük földrajzi szomszédságban lévő uráli irodalmakról is. Ezeknek az irodalmaknak észtek, finn és magyar fordításait illetően a helyzet lényegesen jobb, ha nem is tekinthető ideálisnak. A Magyar Naplónak ugyanebben a számában a kérdés jeles ismerője, Nagy Katalin ad áttekintést arról, kik és mit

fordítottak magyar nyelvre keleti nyelvrokonaink irodalmából. Észtek vonatkozásban Arvo Valton hatalmas teljesítményét kell kiemelnünk, aki egymaga több tucat, uráli irodalmakat bemutató könyvet tett közzé észtek fordításban. Magyarországon csak a nagyobb-szabású finnugor tematikájú nemzetközi események alkalmából jelennek meg viszonylag jelentős számban a finnugor népeket, kultúrájukat, így irodalmukat is bemutató kiadványok. A hétköznapiokban ez a tevékenység egy-két áldozatkész, elkötelezett szakember kezdeményezésére korlátozódik.

A 13. finnugor írókongresszusnak Magyarország ad otthont. A Finnugor Népek Világkongresszusának Magyar Nemzeti Szervezete Rubovszky Éva elnök asszony irányításával rendezti a kongresszust, együttműködve a Magyar Írószövetséggel és a Nemzetek Háza égisze alatt működő Collegium Fenno-Ugricum Intézettel.

Tekintettel erre a körülményre, úgy határoztunk, hogy a kongresszust olyan irodalmi eseménnyé emeljük, amelyik alkalmat ad egyfelől a magyar irodalom jobb megismertetésére elsősorban az oroszországi uráli népek körében (lévén, hogy Észtországban és Finnországban a magyar irodalmat elég jól ismerik), másfelől az oroszországi uráli népek irodalmának kölcsönös megismertetésére, vagy legalább az abba való betekintésre is.

Ennek érdekében három sorozatot kezdeményeztünk:

1. az *50 legszebb magyar vers* válogatást, amelyet Füzfa Balázs habilitált egyetemi docens állított össze, lefordítottuk több finnugor nyelvre,
2. a *12 legszebb magyar novella* válogatást, úgyszintén Füzfa Balázs összeállításában, szintén lefordítottuk több finnugor nyelvre,
3. felkértük a finnugor népek irodalmárait, válasszák ki költészetük 12 legszebb versét, amelyeket azután számos finnugor nyelvre, köztük magyarra is lefordítottunk.

Ezen kívül, lévén, hogy a kongresszus központi témája a dráma, kiadunk két drámválogatást az oroszországi uráli irodalmak terméséből, egyet észtek, egyet pedig magyar nyelven.

A mintegy 30 antológia a Nemzetek Háza – Collegium-Fenno-Ugricum intézet LiteratUral című irodalmi sorozatában jelenik meg.

Külön szeretnék szólni a 12 legszebb vers összeállítás fontosságáról. Az ötletet a *12 legszebb magyar vers* programból merítettem. Füzfa Balázs ötletgazdaként és szervezőként – mint az élményközpontú

irodalomtanítás apostola – hat éven át gondozta a programot, amely egyszerre volt tudományos rendezvény és az irodalmat megkedveltetni kívánó eseménysorozat, amelyet félévente más és más versnek szenteltek. A költő szülőhelyén vagy a költő életének fontos állomását jelentő vagy a vers tartalmához szorosan kapcsolódó helyszínen alkalmanként 600-1000 középiskolás gyermek mondta el az adott verset Jordán Tamás vezényletével. Olyan helyszíneken is, ahol – például Szabadkán vagy Nagyváradon – a nagy versmondás az elsődleges irodalmi élményen túl más, súlyosabb tartalmat is hordozott. A nem felhőtlen kisebbségi sorban élő magyarság hitvallása is volt ez az anyanyelv és a saját kultúra mellett. A helyzet nagy mértékben hasonlít ahhoz, amiben az oroszországi finnugor népek élnek (azzal a különbséggel, hogy ők a saját hazájukban is kisebbségben vannak, és nincs független anyaországuk).

Az oroszországi finnugor irodalmak 12 legszebb versének kiválasztása, lefordítása és kiadása – reményeim szerint – csak az első lépés. A kongresszuson szó esik a program öntudat-erősítő, nemzetépítő jelentőségéről, amelyre az egyre gyengülő öntudattal rendelkező nyelvrokonaink fennmaradásához elengedhetetlenül szükség van. Szeretném elérni, hogy az egyes oroszországi finnugor köztársaságokban és autonóm körzetekben a kiválasztott 12 vers kapcsán a magyarországihoz hasonló eseménysort rendezzenek.

Függetlenül attól, ki hogyan viszonyul a finnugor nyelv- (és nem nép-) rokonsághoz, az ilyen programok szerény hozzájárulást jelentenek a világ nyelvi és kulturális sokszínűségének megőrzéséhez.

Ez a könyvkiadási program sok tanulsággal is járt. Mindenekelőtt a fordítás, főként a versfordítás nehézségeire gondolok. A nyelvtudásbeli hiányosságokat azzal igyekeztünk enyhíteni, hogy szükség esetén nagyon pontos orosz nyelvű nyersfordítást bocsátottunk a fordítók rendelkezésére, s mellékeljük hozzá a magyar eredetét, hogy a fordítás során követendő formai sajátosságok kiderüljenek. Persze, ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, mit várunk el a műfordítástól: megelégszünk-e a tartalmi hűséggel vagy igényeljük az eredeti költemény formai sajátosságainak visszaadását is. A magyar műfordítók általában a második szempontot, a tartalom és a forma együttes visszaadását részesítik előnyben.

Az oroszországi uráli nyelvű irodalmak művelői és műfordítói – hogy visszautaljak a bevezetőben említett körülményekre – a munka során néha arra hi-

vatkoztak, hogy bizonyos dolgokat nem lehet lefordítani anyanyelvükre, illetve egy vélt vagy valós közizlésre is hivatkozva ragaszkodtak a kötött, szabályos versformákhoz. Emiatt az általuk formailag nem szabályosnak tartott magyar verset „megrendsabályozták”, és szigorú négysoros, többnyire keresztrímes formába öltöztették. Fölmerült a kérdés, elfogadjuk-e az ilyen fordítást, mondván, hogy ez is több, mint a semmi, ugyanakkor azonban hamis képet ad a magyar költészet formai fejlettségéről. Egyértelmű volt a helyzet azokban az esetekben, ha a műfordító nem tudott megbirkózni a fordítással, és kihagyta az adott vers egynemely sorát vagy akár versszakát. Ezeket az „átiratokat” természetesen nem közöltük.

A kialakult helyzet több kérdést is felvet. Mindenekelőtt azt, hogy a magyar irodalom jobb és pontosabb megismertetése érdekében kezdeményező szerepet kell vállalnunk. Javaslatokat, ajánlásokat kell tennünk azoknak a „célcsoportoknak”, amelyekkel meg akarjuk ismertetni irodalmunkat. „Piaci” szempontból nézve a finnugor nyelvű közösség nem jelentős, ám jelentős lehet az erkölcsi hozadék (miképpen ezáltal a gazdasági haszon is). Az ajánlásokon túl támogatnunk kell, hogy minél többen tanulhassák nyelvünket, s ismerhessék meg rajta keresztül kultúránkat. Nagy az elmaradásunk. Ellentétben főképpen Finnországgal, de részben az egymillió lélekszámú Észtországgal is, jelenleg mindössze az udmurtföldi Izsevszkben dolgozik hivatalosan kiküldött magyar lektor.

A magyar irodalmat közvetíteni szándékozóknak rendszeresen továbbképzéseket kell szerveznünk, hogy segítsünk nekik a kulturális hagyományok eltérő jellegéből fakadó nehézségek leküzdésében. Emellett olyan fordítói szemináriumokat is kell szervezni – a projekt kapcsán egyet mi is szerveztünk –, amelyek alkalmat adnak a magyar irodalomnak, valamint a fordításelmélet eredményeinek, szempontjainak megismerésére. A helyzet nem teljesen reménytelen, mivel több Magyarországon tanult és többnyire doktorált fiatal szakember érez elhivatottságot a magyar irodalomnak a maga anyanyelvére való átültetésére. Ám ez a forrás néhány éve – azzal, hogy megszűnt a finnugor származású fiataloknak nyújtott, teljes egyetemi képzést biztosító ösztöndíj – elapadt.

A problémák és a megoldások sora folytatható. Rendszeresen csalódó, ám mégis örök optimistaként bízom abban, hogy ez a finnugor írókongresszus egy szebb jövő kezdetét jelenti a nyelvrokonainkkal fenntartott kapcsolatainkban.